

Кеңес беру

Бір жастан үш жасқа дейінгі балалардың сөйлеуінің сенсорлық дамуы.

Балалардың сенсорлық дамуы - бұл баланы қоршаған заттардың формасы, түсі, өлшемі, дәмі және иісі сияқты сыртқы қасиеттерін қабылдау дағдыларына үйрету. Мектепке дейінгі жас сезім органдарының қалыптасу үдерісіне барынша тиімді әсер етуге болатын бала өмірінің кезеңі болып табылады.

Үш және одан да көп жастағы балаларды сенсорлық тәрбиелеу болғанда, процесс сезім органдары қабылдайтын әртүрлі ақпаратты мүмкіндігінше көбірек алатындай ұйымдастырылуы тиіс. Бұл көру ақпараты, дыбыстық, тактильдік, дәмдік және иіс сезу ақпараты болуы мүмкін. Қабылдау органдарына қарқынды әсер ету процесінде мимен байланыстарды қалыптастырудың неғұрлым белсенді процесі жүреді, ол өз кезегінде әлемнің тұтас бейнесін талдауды үйренеді. Сенсорлық оқытудың барлық процесі балада неғұрлым жұқа дүниетанымды дамытуға бағытталған, бұл оған келешекте әлем туралы әрдайым жеткілікті ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Сезім органдарының дамуы баланың объектілерді негізгі қасиеттері бойынша жіктеуді үйренуінен басталады. Бұл үшін мектепке дейінгі тәрбиенің педагогикалық практикасында сенсорлық эталондар пайдаланылады, олардың мәні пәннің мәнін барынша айқын көрсетуі тиіс. Мысалы, 2-3 жастағы бала түстерді тануды үйренуі үшін оған спектрдің жеті түстерінің біреуі болатын заттарды көрсетуге болады. Яғни, түс эталонының реңктері болмауы тиіс. Салмақты түсінуді дамыту үшін неғұрлым жеңіл заттарды көрсетуге болады, мысалы, ол қаламұш болуы мүмкін және заттар біршама ауыр, мысалы, тас. Уақыт өте келе, бала сенсорлық дамуда алға жылжығанда, сабақтар үшін анағұрлым абстрактілі мысалдарды қолдану арқылы тапсырмаларды күрделендіруге болады.

Оқудың табысты процесін қамтамасыз ету үшін үнемі жаттығу қажет және бұл бала үшін шаршататын нәрсе болмасын, сенсорлық жаттығулар қызықты болуы тиіс. Әрине, балалар үшін ойыннан қызықты ештеңе жоқ. Егер балалар ойыншықтарын сатумен айналысатын дүкендерге баратын болсақ, онда заманауи өнеркәсіп түрлі қажеттіліктерді толығымен қанағаттандыра алатынын көруге болады. Көптеген мамандандырылған кітаптар мен ойындар 3 жастағы балаларды сенсорлық тәрбиелеуде жақсы көмекші бола алады.

Дегенмен, балаларды сенсорлық тәрбиелеуде ата-аналар ең маңызды рөл атқаратынын ұмытпау керек. Олар баласына өзінің айналасында не көретінін немесе оны не қызықтыратынын айтып, үнемі уақыт бөлуге тиіс.

Өмірінің екінші жылында, егер барлық қажетті жағдайлар жасалса, баланың қабылдаудың даму деңгейін айқындайтын сенсорлық қабілетінің қарқынды дамуы байқалады.

Сенсорлық дамуда заттарды қабылдау басым болып табылады. Заттармен, олардың қасиеттерімен пәрменді танысу қабылдау бейнелерінің пайда болуына әкеледі.

Өмірдің екінші жылының басында қабылдаудың дәлдігі мен мағыналылығы шамалы. Бала заттармен жұмыс істей отырып, көбінесе сенсорлық сипаттамалардың үйлесіміне емес, көзге көрінетін жекелеген белгілерге бағдарланады (үлпілдек жағасы да, тері қалпағы да «мысық» деп аталады және т.б.).

Өмірдің бірінші жылында заттардың шамасы мен нысанын қабылдау неғұрлым қарқынды қалыптасады. Ал түсіне келсек, ол өзінің эмоциялық тартымдылығы, оны түсімен практикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру тұрғысынан қабылдау неғұрлым күрделі.

Екі жылға қарай салыстыру, салыстыру сияқты функцияларды игеруге байланысты қабылдау неғұрлым дәл және мағыналы болады. Сенсорлық даму деңгейі мынадай, балада заттардың қасиеттерін дұрыс ажырата білу және заттардың қасиеттерінің үйлесімі бойынша тани білу қабілеті қалыптасқан болып шығады.

Сенсорлық дамудың, әсіресе бір жарым жылдан екі жылға дейінгі кезеңдегі сипатты белгісі қабылдау болып табылады. Мысалы, бала «белгіленген» сөз-атаулар үлгі ретінде болғанда пәндер түрінде бағдарланады. Мысалы, дөңгелек пішінді заттар - бұл доңғалақ пен доңғалақ. Негізгі сенсорлық эталондар қатары емес, таныс нақты заттардың қасиеттерін ажырату тән болып табылады.

Осы жастағы балаға осы әрекеттерді орындау кезінде заттардың қасиеттерін салыстыруға мүмкіндік беретін қабылдау тәсілдері неғұрлым тән. Бұл баланың жиналмалы-жиналмалы ойыншықтар - пирамидалар, матрешкалар, саңырауқұлақтар әрекетінде ерекше айқын көрінеді. Дәл осы бірнеше рет салыстыру балаға практикалық нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді (өзінің тостағанын, аяқ киімін және т.б. алады).

Бастапқыда салыстыру шамамен болып табылады: бала сынап көреді, сынап көреді және қателіктер арқылы оларды түзету нәтижеге жетеді. Алайда бір жарым жастан кейін, 1 және 9 айлығында сынамалар мен алдын ала өлшеулер саны тез қысқарады және көрермен қабылдауына көшеді.

Бұл сенсорлық дамудың жаңа кезеңі, ол сыртқы іс-қимылдардың ішкі психикалық жоспарға өткенін айғақтайды.

Өмірдің екінші жылында көру ғана емес, есту қабілеті де қарқынды дамиды. Айналасындағылармен сөйлесу процесінде жүзеге асырылатын сөйлеу, фонематикалық естуді дамыту ерекше маңызды.

Сезімталдық қабылдауды жетілдіру көру арқылы қабылдау және қол қозғалысын, сондай-ақ назар аудару, есте сақтау, ойлау сияқты психикалық функцияларды дамытумен бірге жүзеге асырылады.

Сенсорлық дамудың негізгі міндеті қоршаған шындықты танудың бастапқы сатысы ретінде қабылдауды қалыптастыру үшін жағдайлар жасау болып табылады.

Арнайы жасалған жағдайлар - сабақтарды өткізу процесінде және күнделікті өмірде - әртүрлі көру, есту, сезіну әсерлерін жинақтауды қамтамасыз етуге, өлшемнің (үлкен - кіші), пішіннің (шеңбер, шаршы, үшбұрыш, овал, тікбұрыш), түстердің (қызыл, қызғылт сары, жасыл, көк, күлгін, қара) негізгі түрлері туралы қарапайым түсініктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді, ақ). Нәтижесінде түсті, пішінді, көлемді, дыбысты, фактураны және т.б. бағдарлай отырып, заттардың әртүрлі қасиеттерін ажырата білуді қалыптастыру мүмкін болады

Бала әлі сөзді жеткілікті дәрежеде білмейді, сондықтан ойлар мен сезімдерді білдірудің негізгі құралдары тікелей әрекеттер болып табылады.

Ойын-сабақтарды ұйымдастырудың негізгі әдісі белгілі бір ойыншықтарға, дидактикалық материалдарға, ең алдымен ағаштан жасалған құралдарға қызығушылықты ояту болып табылады (матрешкалар, үлкен және кіші, пирамидалар, қосымша құмыралар, қосымша құмыралар жиынтығы бар түрлі көлемдегі немесе нысандағы тесіктері бар тақталар, саңырауқұлақтары бар үстелдер және мозаика - өмірінің екінші жылының соңына қарай).

Дәл осы ағаш ойыншықтар сенсорлық даму үшін маңызды: олардың фактурасы, айла-шарғы жасау кезіндегі тұрақтылығы, олармен қарапайым іс-қимылдарды орындау ерте жастағы балалармен ойын-сабақтарға ыңғайлы.

Ішпектерді және өлшемі кемінде 3 және 4,5 см аспайтын дидактикалық құралдардың басқа да бөлшектерін алу үшін неғұрлым ыңғайлы, бұл баланың алақанының өлшемдеріне сәйкес келеді. Заттардың оңтайлы қалыңдығы (биіктігі) - 1 см. Заттардың контурының қалыңдығы үлкен болғанда «деформацияланады»: мысалы, үшбұрышты призма белгілі бір ракурста тікбұрыш немесе шаршы т және т.б. сияқты көрінуі мүмкін.

Түсі, пішіні, көлемі бойынша дұрыс таңдалған дидактикалық құралдардың фактурасымен, пропорцияларымен, түстің үйлесімділігімен анықталатын үлкен эмоциялық заряды бар.

Күнделікті өмірде балаларға заттардың, құбылыстардың пішінін, түсін, пропорциясын бақылауға мүмкіндік беру керек.

Осы жас кезеңіндегі уақтылы сенсорлық тәрбие - шексіз өзгермелі ортада танымдық дамудың, дұрыс және жылдам бағдарлаудың, эмоциялық сезімталдықтың, әлемнің сұлулығы мен үйлесімділігін қабылдау қабілетінің басты шарты. Ал сенсорлық жүйелерді жылдам қосу адамның негізгі қабілеттерінің бірі, оның толыққанды дамуының негізі болып табылады. «Белгіленген» сөз-атаулардың пайдаланылуы балаға

тікбұрыш, квадрат, сопақ, шеңбер және үшбұрыш туралы айтудың пайдасыз болуына байланысты, алайда олар оларды алғашқы 2-3 айда ажыратады. Өмірінің екінші жылында балалар пішінді нәрсенің белгісі ретінде меңгереді: олар «шатырға» арналған құрылыс жиынтығы үшін қажетті бөлшектерді оңай таңдайды және т.б.

Сөздік қор өте шектеулі және қабылдаудың дамуынан өте артта қалуда, сондықтан балалар нысандардың «белгіленбеген» атауларымен қатар «осындай», «әртүрлі», «мұндай емес» сияқты қабылдаудың дамуына ықпал ететін сөздерді оңай меңгереді.

Түсті білдіретін сөздерді есте сақтау және дұрыс қолдану - өте күрделі және қиын процесс, оны қалыптастыру тек бес жасқа дейін аяқталады.

Өмірінің екінші жылының соңында балалар ересектерге жекелеген гүлдердің атауларын қайталай бастайды. «Ақ», «көк» немесе «көгілдір» деген сөздерді айта отырып, бала бұл сөздерді нақты заттардың түсімен байланыстыра алмайды. Сөз атаудың өзі бар, ал нақты түс сипаттамасы - өзі бар. Ең жақсы жағдайда бала механикалық есте сақтайды және нақты жағдайда ұзақ жаттығулардан кейін оны кейде пайдалана алады.

Сөзді, түстің атауын немесе пішінін кездейсоқ қолдану баланың бұл сөздердің мәнін түсінетінін білдірмейді.

Екінші жастағы баланың назарын көру, есту, сезіну және есте сақтау арасында бөлу - күрделі процесс.

Балалар туғаннан бастап спектрдің барлық түстерін, тіпті кейбір реңктерін де ажыратады, бірақ олармен әрекет ету кезінде заттардың түстік сипаттамасын ескеру оған қиынырақ: түс сезілмеуі керек, ол тек көзбен шолып бақылауға ғана қолжетімді.

Дидактикалық материалдарды іріктеу кезінде түстің бірдей қанықтығына ұмтылу қажет. Егер қызыл түс ашық болса, онда қызғылт сары, сары, жасыл және басқа да түстер сондай қанық, жарқын болуы тиіс. Керісінше жағдайда түс қабылдауы бұзылған бала түске емес, оның қарқындылығына назар аудара алады.

Сенсорлық дамуға бағытталған тапсырмаларды күрделендірудегі біртіндеп, бірізділік көрсетілген жастағы балалар үшін де, үлкендері үшін де маңызды.

Өмірінің екінші жылында мақсатты түрде сенсорлық тәрбиелеу кезінде баланың әртүрлі көлемдегі, нысандағы, түстегі заттармен іс-әрекетке оң көзқарасы байқалады. Ол оларды ұзақ уақыт манипуляциялайды, қарайды, сезінеді, заттық әлемнің жаңа параметрлерін таба отырып, оларды бір жерден екінші жерге ауыстырады.

Сенсорлық тәрбиелеу бойынша ойын-сабақтар процесінде баланың түсін, пішінін, өлшемін қолдану, салыстыру, салыстыру тәсілдері қалыптастырылады. 2 жасқа қарай бұл процестер алдын ала өлшеусіз, сыртқы тұнбадан ішкі тұнбаға ауыса отырып жүзеге асырылады.

Үшінші жастағы балалар үшін - бұл үшін қажетті жағдайлар жасалған кезде - сенсорлық дамудың жедел қарқыны тән. Осы жас кезеңінде сенсорлық тәрбие бір жағынан бұрынғыдай дамудың негізгі желісі болып табылады, ал екінші жағынан дамудың қалған барлық желілері сенсорлық негізге негізделеді.

Баланың өмірінің үшінші жылындағы белгілі бір шамада қалыптасқан танымдық қажеттілігі негізінен заттардың, олар шығаратын дыбыстардың шамасын, нысанын, фактурасын, бөліктерінің арақатынасын зерттеуге бағытталған

Баланың өмірінің үшінші жылында ересектерге берілген үлгіні неғұрлым нақты ұстануға құлшынысы бар. Енді бала дидактикалық материалды көрсеткен кезде оны қуана қарайды, ересектердің түсіндірмелерін тыңдайды, одан не қалайтынын түсінеді, содан кейін ғана ересектердің нұсқауларына сәйкес әрекет ете бастайды.

Көз бақылауымен қол қозғалысын үйлестіру анағұрлым жетілдіріледі, бұл мозаикамен, құрылыс жиынтықтарымен ойнау, щеткамен және қарындашпен сурет салу сияқты тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді.

Балалар бірқатар практикалық іс-әрекеттерді орындау кезінде заттар мен құбылыстардың түсін, пішінін, шамасын, фактурасын және басқа да белгілерін табысты бөліп алады және ескереді.

Үлгіге сәйкес заттарды түсі, пішіні, көлемі және басқа да қасиеттері бойынша төрт түрден таңдау кезінде 2 жастан 2 айға дейін және одан жоғары кезеңде 3.

Педагог-психолог: Айтмагамбетова З.М